

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Academic Journal of Language and Literature

CİLT/VOLUME: 4, SAYI/ISSUE: 1, NİSAN/APRIL 2020

Gülççek AKÇAY

Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi
gulcicekakcay@trakya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6404-6273>

Divan Şiirinin/Şairinin Hâb-ı Gafletten İkaz Vazifesi

*Awakening Duty of Divan Poet / Poetry from
Drowsiness of Heedlessness*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 21.01.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 10.02.2020

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2020

Atıf/Citation

AKÇAY, Gülççek (2020). Divan Şiirinin/Şairinin Hâb-ı Gafletten İkaz Vazifesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (1), 59-77. DOI: 10.34083/akaded.678381

AKÇAY, Gülççek (2020). Awakening Duty of Divan Poet/Poetry from Drowsiness of Heedlessness. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (1), 59-77. DOI: 10.34083/akaded.678381

<https://doi.org/10.34083/akaded.678381>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

* Bu yazı, *Osmanlı Edebi Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu'*nda (Bilecik, 2017) sunduğumuz aynı başlıklı bildirinin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

Öz

“Çevresinde olanları fark edememe, açık gerçeği görememe, dalgınlık, dikkatsizlik, basiretsizlik, aymazlık” olarak tanımlanan gaflet, tasavvufi ıstılah olarak, “kalbin Hak’tan habersiz olması, zikrinden mahrum kalması, ‘Hak’ şeklinde ifadesini bulan açık gerçekleri görememe, dinî hassasiyetlere uymakta idrak eksikliği, nefsin emrine göre hareket etme, her konuda yeterince zikirten mahrum olma” şeklinde manasını bulmuştur.

Divan şairlerinin ortak lügatinde yer alan ve uyku hali ile özdeşleştirildiği için “gaflet uykusu” şeklinde ifadesini bulan bu halin keyfiyeti ve onu izale etme yolları başta tasavvufi eserler olmak üzere bu düşünce sisteminin hayallerini ve mecazlarını kullanan edebi mahsullerde çokça karşımıza çıkmaktadır.

İncelediğimiz divanlarda gaflet uykusu ibaresinin genellikle her insanın tabii olarak içinde bulunduğu bir hali tarif için kullanıldığını görmekteyiz. Zaman zaman Hak yolunu meslek edinmiş bir salık, çokça da bu yoldaki mürşit rolüne bürünen şair, necat bulmaya çalıştığı gafletin hallerini, gafilin özelliklerini, gaflet uykusundan uyanma yollarını işaret etmek için şiiri vasıta olarak kullanmıştır. Bu haliyle edebi eser, cemiyeti irşat etmede rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gaflet uykusu, divan şiiri, tasavvuf, rüya, uyku, ikaz,

Abstract

Heedlessness which has been defined as “not being awared of the events that take place around, not being able to see the obvious fact, pensiveness, inattentiveness, being lack of foresight, carelessness” attained its meaning in respect to tasavvufian expressions as “the manner of the heart’s being unaware of Hak, deprived of commemorate Him, not being able to see the obvious facts which find expressions as Hak, lack of discernment in regards to religious sensitivities, pursuing behaviors with regard to one’s Nefs, deprived of adequate commemorating within every matter”.

Since it found place at the common dictionary of the divan poets and also had identified with the state of sleep, essence of this manner which had found its expression as the “drowsiness of heedlessness” and the ways to remove it, coming accross frequently on literary poems, especially on Tasavvufian Poetry, which use of the metaphors and the dreams of that thought system.

On the divans that we studied, we observe that the expression called “drowsiness of heedlessness” is being used for defining the manner that every human being is inherently exist in. Every so often, the one who acquires a profession of devoting himself for the way of Hak, or usually a poet who pretends like the guide on that way, used the poetry as means to indicate the states of the heedlessness which he is seeking for the salvation of it, characteristics of the one in heedlessness, and the ways in order to wake up from the drowsiness of heedlessness. In that respect, the literary work comes into play regarding guidance of the society.

Keywords: Drowsiness of Heedlessness, Divan Poetry, Tasavvuf, Dream, Sleep, Wakening

Giriş

Gaflet kelimesi “Bir şeyi yeterli ölçüde dikkat ve özen göstermediği için unutmak, dalgınlıkla veya unutmadığı halde terk ve ihmal etmek, aldanmak, fark etmemek, boş bulunmak, habersiz olmak” manalarıyla Kur’ân’da otuz beş yerde kullanılırken, hadislerde de çokça zikredilmiştir (Apaydın 1996: 284).

Gaflet, Hakk’ı tanımamadır: Hak’tan habersizlik, âlemi Hakk’ın tecelli aynası olarak görememe aymazlığıdır.

Gaflet, âlemi tanımamadır: Onu “dünyâ vü mâfihâ”dan ibaret sanıp gözün gördüğü ile yetinmek, enfüs ve âfâka ibret nazarıyla bakmamak ve onlar hakkında layıkıyla tefekkür edememektir.

Gaflet, kendini tanımamadır: İnsanın kendi mahiyetinden ve kulluk vazifesinden haberdar olmamasıdır. Yani, mahlûk olduğunu, sonsuz aciz olduğunu, tüm ihtiyaçlarının Rabbi tarafından karşılandığını, O’na doğru giden bir yolcu olduğunu, bu yolculuğun kabirde son bulmayıp ebede kadar devam edeceğini unutmaması, tüm hakikatlere kapadığı gözünü sadece dünyaya çevirmesi ve nefsinin için çalışmasıdır gaflet.

Gaflet, nefsin tuzaklarından biridir. Emelleri nispetinde amele sahip olamayanlar fani hayatlarının ebedî olduğu zannında olduklarından gaflettedirler. Dünyevi arzular, insanın gözünün hakikati görmesini engelleyen kalın perdelerdir. “*Cennet ehlinin Allah’ı müşahede etmek için çıkacakları yakınlıkta Hakk tecelli etmedikçe bu gaflet perdesi açılmaz. İşte bu gaflet bir tür uykudur.*” (Erginli 2006: 355) Gafletin, ruhuna işlediği insanı sarıp sarmalayan bir uyku haline benzetilmesi gafilin *gaflet uykusuna* dalmış biri gibi tasavvur edilmesine neden olmuştur. Uyku, dış uyaranlara kayıtsız, dış dünyanın hakikatinden, uyanıkların görüp yaşadıklarından habersiz, rüyanın sunduğu hayal dünyasını hakiki âlem olarak algılayan insanın, gerçekliğe karşı nisbi olarak kapalı bilinç haliyse, gaflet de maddi dünyaya dalıp giden, Hakk’ın ve hakikatin cümle eşyadaki mevcudiyetini bilmeden, görmeden yaşayan insanın kapalı şuurudur.

Gafletin uyku haline benzetilmesinin diğer bir sebebi de dünya hayatının bir rüya olduğuna inanılmasıdır.

“*Sûfîler, ‘İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar’ meâlindeki hadiste (Aclûnî, II, 312) uyku gaflet, uyanıklık yakaza haliyle yorumlanmış, uyanmanın ancak ölmeden önce ölmekle gerçekleşen seyrüsülûkle olacağı ileri sürülmüştür.*” (Ceyhan 2013: 271.)

Tasavvuf erbabı gaflet uykusunu en büyük belalara ve kalp kararmalarına sebep olarak görmüşlerdir. Onlara göre gafiller varlığın her zerresinde, her hareketinde saklı olan hakikatin tecelliyatını göremezler:

“*Zâhid ve sûfîler gaflet konusu üzerinde önemle durmuşlardır. İbn Ebü’l-Havârî gafleti “en büyük musibet ve kasvet” olarak tanımlar. Ona göre en derin uyku gaflet uykusudur.*” (Uludağ 1996: 283).

Edebî eserler yazdıkları dönemlerin, milletlerin, cemiyetlerin, sınıfların, fikirleri, inançları, temayülleri, ihtiyaçlarını dil vasıtasıyla yansıtır. Hatta bazı eserler verdikleri mesajlarla cemiyeti irşat etme gayesinde dirler. Divan şiiri de zaman zaman şuurlu veya gayr-ı şuurlu olarak bir gayeyi hedef almış, bir vazifeyi üstlenmiş, cemiyeti irşat etmeye yönelik faaliyetlere girişmiştir. Kuran ve hadis hükümlerinde, buna bağlı olarak tasavvufi anlayışta ve insan zihninde önemli bir yer tutan gaflet olgusu da doğrudan ya da dolaylı olarak bu eserlerde sık sık konu edilmiş, bunlarla ilgili çeşitli imajlar geliştirilmiştir. Bu şiirler, zaman zaman gafletten ikaz eden uyarıcı ve cemiyete yol gösteren rehber vazifesi üstlenmiştir.

Bu makalede amacımız ilk elde dinî-tasavvufî alanın mevzusu gibi algılanan gaflet uykusunun divan şiirinde hangi bağlamlarda kullanıldığını ve cemiyeti bu uykudan uyandırmanın şairin/şiirin üzerinde ne derece vazife olduğunu tespit etmektir. Bunun için farklı yüzyılların ve dönemlerin şairlerine ait divanlarda “gaflet uykusu/ hâb-ı gaflet”e ait çağrışım alanına giren ifade ve ibareler taranarak konunun divan şairi zihnindeki tasavvuru ve okuyucu üzerindeki tasarrufu araştırılmıştır. Elde ettiğimiz izlenim şairin ve şiirin “bu nasıl bir uyku/rüya halidir, neler getirir, nelerden mahrum bırakır, uyuyan kimdir, uyanmak için neler gereklidir” sorularına cevap niteliğinde söylemleriyle bir bakıma cemiyeti irşat eden bir mürşit olarak kendini ortaya koyduğu yönündedir.

Çalışmamızda seçtiğimiz nazım şekillerine ait beyitler tek başlarına dahi bu tür bir kavramın şairin zihnindeki tasavvuru hakkında bütüncül bir fikir verebilmektedirler. Bu sebeple araştırmamıza kaynak olarak divanlar seçilmiş, bir kavramın tanımını o kavramla ilgili bir sürecin içinde, birbirine bağlı beyitlerle zihinlerde yaratma temayülündeki mesneviler, bu araştırmanın dışında tutulmuştur.

Gafilin Hâli ve Hasleti

Âleme ve bütün mahlûkata tefekkür gözü ile nazar etmeyen, Allah’ın yarattığı ve çeşitli sıfatlarla tecelli ettiği dünyadaki ince ve hikmetli işleri göremeyen kişiye gafil denir. Divan şairinin gafil tanımı muvafık olarak şiirlerde yer almıştır: Gafil Hak’tan, dünyadan, kendinden habersizdir; can gözü kapalı, arzularının peşinde koşan, dertsiz, mağrur, ahmak ve nâpuhte insan tipidir. Kur’an’da da ihtar edildiği gibi gafletinden dolayı cehennemliktir.

Hak’tan habersizdir: Gafil nefsin arzularına uyarak Allah Teâlâ’yı unutmuş, emir ve yasaklarına karşı kayıtsız ve ilgisiz kalmıştır:

*Hey utanmaz niçe bir gafletdesin bir dem uyan
Hak Ta’âlâ emrine fermândan oldun bî-haber*

Sinân (G. 23/9)

*Ne göz ile göre hakkı ol ki hep leyl ü nehâr
Hâb-ı gaflet birle olub dîde-i bîdârı yok*

Nazmî (G.3408/3)

Allah korkusu duymamak, onun yüceliğinden ve nefsin acizliğinden haberdar olmama durumudur. Gafilde Allah korkusu yoktur. Şaire göre de gafillerin uykuya yattıklarında kapanan gözleri esasen Allah korkusuna kapalı olan yürekleridir:

*Göz yumarlar havf-ı Hakdan göz göre
Gaflet uyhusında hakkâ ki nâs*

Nazmî (G.2571/4)

“Mutasavvıflar Allah’ın isim ve sıfatlarını celâl ve cemâl olmak üzere ikiye ayırır ve iki türlü zuhur ve tecelliden bahsederler. Allah’ın kahr ve gazabına delâlet eden isim ve sıfatlarını celâl, lutuf ve rızâsına delâlet eden isim ve sıfatlarını da cemâl tabiriyle ifade ederler. “Uludağ 1993: 240).

Şairin de takdir ettiği gibi surette ve maneviyatta kul daima cemale temayül eder. Aslında bu da gaflettir. Çünkü Allah, cemal isminin yanında celal ismiyle de tecelli eder. Bunun idrakiyle Allah’ı her sıfatıyla maksut edinen kişi gaflet uykusundan uyanmış olandır:

*Sûrî vü ma'nevî hevesi cümleden cemâl
Hâbîdemüz o şevkde bîdârumuz degül
Sâkıb (G. 403/5)*

İnsanın dünyaya gelişindeki amaç, aşktır. İnsan dünyaya Hakk'a aşkla bağlanmak ve ona layıkıyla kulluk etmek için gelir. Aşktan gaye de visaldir. O'na erişmekse bu madde âleminde yaşarken, yani uyurken muhal derecesinde zordur:

*Ya'nî uymak ile girmez ele ser-menzil-i yâr
Bu ne râhat bu ne gaflet bu ne ey tâze heves
Nigârî (G. 779/2)*

Dünyadan habersizdir: Esasen ulviden ayrılmak suretiyle mihneti tecrübe etmek için gönderildiğimiz bu süfli madde âlemini talep edenler kendilerini gaflet uykusunun kollarına bırakmış gafillerdir. Çünkü dünya *mihnet evi*, *hasret makamı*, *gam ocağı*, *uyku yeridir*. Gidilecek menzil değil, menzile giden yoldur dünya. Aşağıdaki beyitlerde de dünya, mahrumiyet çağrıştıran bu tür benzetmelerle tasvir edilmiştir:

*Hâb-ı gaflet nice bir ey tâlib-i dünyâ-yı dîn
Var ise râhat yiri sandun bu mihnet-hâneyi
Bâkî (G. 509/5)*

*Zinhâr gaflet eyleyecek yer degül sakın
Sandun bu dâr-i mihneti var ise cây-i hâb
Sâmî (G. 14/3)*

Dünya hayatının bir rüya olduğunun ve ölümle beraber bu rüyadan uyanıldığında, insanların rüya gibi bir âlemde yaşadıklarını anlayacaklarının Peygamber ve İslam âlimleri tarafından dile getirildiğini yukarıda ifade etmiştik. Demek ki kulun dünya hayatında gördüğü şeyler uyuyan kimsenin rüyasında gördüğü şeyler gibidir. Yani hayaldir (Muhyiddin Arabi 1990: 220).

*Olur kişiye ki gaflet hemîşe beyhude hâb
Ölince uyanur ol tâ olınca rûz-ı hesâb
Nazmî (G.840/1)*

*Şimdi uyuyanlar o zamânda uyanırlar
Bir subha resîde olur âhir şeb-i âlem
Ziyâ Paşa (TB. II/2)*

Dünya için mücadele içinde olmak kara düşler gören insanın halidir. Zira bu âlem rüya âlemidir. Bu âlemde kazanılan mal mülk ile mağrur olmak rüyada hazine sahibi olup ölen kişinin sevinci gibi manasız ve beyhudedir.

*Gaflet uyhusundasın âlem-i rü'yâdur bu
Kara düşler mi görürsin niçe gavgâdur bu
Vecdî (G.51/1)*

*Mâl-i dünyâ ile şol kimse ki oldı magrûr
Hâbda genci olup ölmîşe benzer mesrûr
Sa'îd Giray (G. 49/1)*

Kendinden habersizdir: Gaflet ve cehaletin rengi kara, imgesi karanlıktır. Görmek için ışık gerekir. Allah'ın kendi güzelliğini zâhir kıldığı suretlerden biri insanın kendi

suretidir. Kendini gören/bilen, rabbini görür/bilir. Oysa gafil için aynaya bakmanın hiçbir faydası yoktur; kendi aksine bakıp karanlığı gören bir âmâdır gafil. Ancak karanlık uykuda aydınlığı yakalar:

“Âlem bir ayna gibidir. İnsan-ı kâmil bu aynanın cilasıdır. İbn Arabî'ye göre, âlem önce ruhsuz bir karaltı şeklindeydi. Cilasız bir ayna idi. Bu aynayı cilalamak gerekti; Âdem yaratıldı.” (Kara 1990: 142). Ancak yine de kalpleri kör olan gafillerin bu aynaya baktıklarında gördükleri şey, karanlığın kendisi olacaktır.

*Hâbîde nîgehler ne bilir cezbe-i hüsnü
A'mâ gibi mir'âta bakup târ görürler
Şeyh Gâlib (G. 88/2)*

*Gaflet çerâg-i matlab olur bî-basîrete
A'mâ bulur fetîl-i reg-i hâbdan fûrûg
Sâmî (G. 64/4)*

Kulun elindeki ihtiyar bir kıl, iktidarı da bir zerre kadardır. Her şeye muhtaç olan insanın Rabbine karşı istiğna hali taşıması gururdur, aldanıştır, rüyadır, gaflettir. Mağrur kişi kendisini içten ve dıştan saran hadsiz nimetleri göremez, sadece toplum hayatındaki birtakım ihtiyaçlarının peşinde koşar. Onları elde edince sevinir, kaçırınca üzülür. Bu kovalamaca ile kendini ve gerçek ihtiyaçlarını unuttur. Bu unutuş gurur şarabıyla hâsıl olan sarhoşluktur:

*Müdüâm câm-ı gurûr ile olma mest ü humâr
Bu hâb-ı gafleti ko eyle cân gözün bîdâr
İshak (Mus. 1/I/10)*

Can gözü kapalıdır: Uykuda gözler kapalı olur, maddi dünya ile ilişki kesilir. Gaflet uykusunda ise can gözü kapalıdır, hakiki âlemin hikmetleri temaşa edilemez. İnsan görme organıyla ancak dış dünyaya bakabilir. Görmenin gerçekleşebilmesi için göz yetmez, ışık da olmalıdır. O ışığın kaynağı canda gizlidir; hakikati gören can gözüdür. Can gözü kapalı olana gafil denir:

*Gaflet uykusundan yatır uyanmaz
Can gözü kapalı gâfilân çoktur
Hüdâyî*

Arzularının peşinde koşar: Nefis, ilim ve marifete değil, cehalet ve gaflete yatkındır. İnsan özü gereği cahil ve gafildir (Cündioğlu 2009). Arzuların peşinde koşmak zevk yastığına başını koyarak gaflet uykusuna dalmaktır:

*Nedür bu hâb-ı gaflet aç gözün ey dil safâlar sür
Koyup ser bâliş-i zevka niçe yüz yıl uyurdun tut
Ravzî (G. 136/7)*

Dünya emelleri peşinde –karanlıkta- koşanlar genelde sabahın, özelde de kıyamet sabahının alametlerini görmekten de acizdirler.

*Halkı medhûş eylemiş hâb-i şeb-i tûl-i emel
Subh tahkiki âlâmâtına bir bîdâr yoh
Fuzûlî (G. 60/5)*

İzdirabı bilmez: Dertsiz insanın zihni hareketsizdir. Bu nedenle o, âlemi ve hakikati seyretme ve ona hayran olma şansını yitirmiştir. Oysa ızdırap nefsin hareketidir. Gafil,

ızdırabı ve muzdaribi -yani âşığı- bilmeyendir. O gaflet yatağında gaflet uykusuna yatmıştır. İnsanın hüznü def etmek için bulduğu yegâne çözümdür gaflet:

*Ne bilür âşık-i dil-hastelerün hâlinden
Hâb-ı gafletde yatan bister ü bâlîn üzre*
Süheylî (G. 292/3)

Mağrurdur: Kulun elindeki ihtiyar bir kıl, iktidarı da bir zerre kadardır. Her şeye muhtaç olan insanın Rabbine karşı istiğna hali taşıması gururdur, aldanıştır, rüyadır, gaflettir. Mağrur kişi kendisini içten ve dıştan saran hadsiz nimetleri göremez, sadece toplum hayatındaki birtakım ihtiyaçlarının peşinde koşar. Onları elde edince sevinir, kaçırınca üzülür. Bu kovalamaca ile kendini ve gerçek ihtiyaçlarını unuttur. Bu unutuş gurur şarabıyla hâsıl olan sarhoşluktandır:

*Müdâm câm-ı gurûr ile olma mest ü humâr
Bu hâb-ı gafleti ko eyle cân gözün bidâr*
İshak (Mu. 1/10)

Ahmaktır: Gafil, dinin gereklerine uyamaz; idraki eksiktir. Akli denge bozulunca idrak edebilme keyfiyeti de bozulur; sarhoşlar gibi... Tasavvufi bakımdan gaflet şarabı ile sarhoş olanlar, akıllarını kullanamaz hale gelenler, kesret içinde kalanlar, kesrete aldanmış demektir. Bunları aldatan dünya, dünya ilişkileri, dünya nimetleri, kısaca dünyadır.

*Devr sermest-i şarâb-ı gaflet etmiş âlemi
Bunca sermestün temâşasına bir hûşyâr yoh*
Fuzûlî (G. 60/4)

Bu âlem kişiye gaflette kalmaması için sonsuz derecede ayet sunarken hala gözün kulağını hakikate kapamak zihin ve zekâdan bigâne olmakla açıklanabilir:

*Dîde-bâz ol hâb-ı gafletden idüp tevcîh-i gûş
Dinle ey bî-çâre ey bigâne-i zihn ü zekâ*
Lebib (K. 5/23)

Pişmemiştir: Uyku, bir çocuk için onu büyüklerin dünyasında hissettiği korku ve endişeden koruyan güvenli bir sığınak gibidir. Başına yorganı çeker, anne şefkatini uykunun kollarında bulur. Dış dünyanın acımasız hakikatlerinden bihaber olmak ona görece bir emniyet sağlamıştır. Dünyaya ait heves ve arzularla dolu gönlün asayişini sağlayacak olan şey de gaflet uykusudur, çünkü hakikati temaşa etmek ona korku ve endişe verecektir; gafil, ancak bir çocuğun irfanına sahiptir:

*Yine gafletle dil-i pür-heves olur teskîn
Tıflun âsâyîşi var ise eger hâbdadur*
Âgâh (G. 61/4)

Cehennemliktir: Gafilin ve gafletin keyfiyeti hakkında şiir lisanı hudutlarında malumat veren divan şairi, gafilin bu dünya ve öte dünyada başına geleceklere hatırlatmak suretiyle çeşitli ikazlarda bulunmak ve gafletten uyanma konusunda insanlara nasihat etmek ile muvazzaf görür kendini. En etkili ikaz Kur'an'da da (A'râf 7/146; Yûnus 10/7-8) bildirilen gafillerin cehennemlik olduklarına dair ikazdır.

Uyudukça insanı günaha sürükler gaflet uykusu. Günah yükü salikin sırtındaki kamburdur. Süluku yavaşlatır, menzile zamanında ulaşmayı engeller:

*Uyan yatdukca sen bâr-ı günâh eyler seni kanbûr
Ne denlü yol alır fikr eyle bir kerre aceb gözler*

Kânî (G. 28/4)

Tokatlı Kânî, beyitlerde gafilin tarifini yapmaktadır. Şaire göre hakikat ne kadar kendini duyurmaya ya da göstermeye çalışsa da gafil uykudan uyanmaz. Hasret tırnaklarıyla bağı delinerek de uyandırılrsa sinesinde dağ dağ yaralar açılrsa da bir faydası yoktur. Bu haliyle İblis'in keyif meclisinde hayret ateşiyle közlenen bir gözlemeye benzemektedir:

*Tavul çalsan uyanmaz gâfil ancak uykusun gözler
Anı bilmez ki kan ağlayacakdur yârın ol gözler
Uyarsan nâhun-ı hasretle bagrun fâ'ide virmez
Açılrsa sînedede dilde ser-â-pâ dağlar közler
Olursın gözleme bezm-i neşât-efzâ-yı İblise
O büryân hande eyler âteş-i hayret seni közler*

Kânî (G.28/1-3)

*Her ki gafletden uyanmaz kim nasîhat dinleye
Ol kişinin gözünü yarın cehennem açısar*

Sinân (28/4)

Zahit de Gafildir: Divan şiirinde işlenen tiplerden biri olarak zahit, âşık/rint tipinin aksine gönül yerine akli kendine rehber edinmekle övünen, nefsi ile mücadele edemeyen, ahiret nimetleri arzusu ya da cehennem korkusuyla ibadet eden, menfaatçi, suretperest, ham sofu tipini temsil eder. Kendilerini rint ve âşık olarak tarif eden şairin her fırsatta alaya aldığı zahit, ona göre Allah'ı tanıma fırsatı bulamamış bir gafildir. Kendini sürekli nasihat vermekle mükellef gören ve gaflet uykusundaki gözleri ile sadece kendisini gören zahide âşık, enaniyet gözünü kapatıp can gözünü açarak her bakışta gerçek sevgiliyi görmesini öğütler:

*Hâb-ı gafletden uyan zâhid gözün aç yârı gör
Yum enâniyyet gözünü her nazar didârı gör*

Zâtî (G.142/1)

Zahit bu dünyada gözü açıkken ancak kendini görece kadar enaniyet sahibidir. Gözlerini kapatıp gayb âleminin aynası olduğuna inanılan rüyaya daldığında ne göreceği ise şairin merak konusudur:

*Gözi açukla kendin gördi ancak sûfi dünyâda
Gözi yumukla bilmem ne göre mir'at-ı rü'yâda*

Emrî (Müf. 399/1)

Aşkın sesine kulak vermez, âşığın avazı onu uykusundan uyandırmaz. Âşık onun gibi uyku sersemi olmamaktan dolayı teselli bulmaktadır:

*Hâb-ı gafletde kalup çün zâhid
Olmazuz bâri hele sersem-i subh*

Nehcî (G. 82/7)

*Hâb-ı gafletden uyanmaz zâhidi gördüm dahi
Tutdı Zâtî on sekiz bin âlemi âvâz-ı 'ışk*

Zâtî (G. 864/8)

Bir şeyhin dini hükümleri yerine getirirken takındığı tavır bile istihare için yakasına başını sokup uykuya dalarak ömrünü geçirmesine benzer:

*Baş çekme istihâre için ceyb-i gaflete
Ey şeyh-i şehri 'ömrünü giçürme hâb ile*

Sehâbî (G.337/7)

Şairin/Şiirin Görevi: İkaz (Ölmeden Önce Uyan.., Uyanırsan.., Uyanmazsan...)

Kuran'da gafletten sakınmanın lüzumu; Allah'ın ayetlerinden gafil olanların ahirette pişmanlık duyacakları (el-Enbiyâ 21/97), ceennemlik oldukları (el-A'râf 7/146; Yûnus 10/7-8) Allah'ın gafil (olup bitenlerden habersiz) olmadığı (el-Bakara 2/74, 85, 140, 144, 149) bildirilerek müminlere gafletten sakınmalarını emredilir (el-A'râf 7/205). Hadislerde de insanların Allah'tan, onun zikrinden ve ayetlerinden gafil olmamaları istenmiş, gafil kalpe yapılan duanın kabul edilmeyeceği belirtilmiştir (Müsned, II, 177; el-Muvatta', "Salât", 8; Tirmizî, "Da'avât", 65) (Uludağ 1996: 283).

Gaflet bir uyku ise gafletten kurtulmanın yolu uyanma –tasavvufî ıstılah olarak yakaza-dır: Yani kalbin Hak'tan gelen bir uyarıyla uyanması.

"Hak'tan uzaklaştığına işaret eden gaflet uykusundan uyanan sâlik, içinde bulunduğu âleme ve Allah'a dair bir şuura kavuşur. Bu sayede günahlarından tövbe eder ve Hak'a yakınlaşmak için gayret gösterir. Süfler, "Resulüm! Onlara de ki: Size tek bir öğüt vereceğim, Allah için ayağa kalkın" âyetindeki (Sebe' 34/46) Allah için ayağa kalkma ifadesi yakaza hali olarak yorumlanmış, her müminin gaflet uykusundan uyanması ve cehaletten kurtulup irfan sahibi olması gereğine vurgu yapılmıştır." (Ceyhan 2013: 270).

İnsan, yaratılışı gereği gaflet uykusuna ve bunun sonucu olarak da cehalete meyyaldir. Bu yüzden Kur'an'da, sünnette ve diğer dini-ahlaki metinlerde olduğu kadar şiirlerde de yapılan ikaz "Uyuma!", değil "Uyan!" şeklindedir. Bu, insanın zaten gaflet uykusunda olduğu ön kabulünden kaynaklanan bir tasarruf olmalıdır:

*Gel ey cânân ilinden cân gözün aç uyhudan uyan
Aceb gaflet şarâbından niçe bir olasın hayrân*

Sinân (132/1)

Uykuda olmayanlar menzile varmak için yola çıkmışlardır. Salık yolunu kesen uykudan uzak durmalıdır:

*Ser-menzil-i ıška kârbân eyledi göç
Bend eyledi bârı sârbân eyledi göç
Ey mest-i şeker-hâb-ı hevâ gafleti ko
Tur sen de yüri ki reh-revân eyledi göç*

Nehcî (R. 28/2)

*Gaflet uyhusından uyar aç gözün Nazmî sakın
Kim yolun urur senün reh-zendür ol uyhu sana*

Nazmî (G. 292/5)

İnsan hangi hal ile ölürse o halle mahşerde uyanır. O yüzden dünya hayatı sona ermeden önce ibret gözü açılmalı; arzu, heves ve hırs yükleri bir daha yüklenilmemek üzere atılmalı, payidar olmayan dünyada sonsuz ahiret hayatı için hâsil edilmesi gereken levazım tedarik edilmeli, bunun için hiçbir fırsat kaçırılmamalıdır. Bu yüzden şair saliki devamlı surette ikaz etmektedir:

*Gözlerünüz yumılmadın açunuz
Güç yiteriken eylen istiğfâr
Rahmet-i bî-kerâne vü bî-had
Hâb-ı gafletden eyleye bîdâr*

Hakîkî (K. 139/23-24)

*Haşr ü neşrin sâ`ati geldi vü hem yevmü'l-hisâb
Uykudan uyan kim ol gündün ibârettir bu gün
Nesîmî (G. 330/8)*

Bâkî, Kanûnî mersiyesinde ölümün hiçbir ruhun muaf olamayacağı bir hakikat olduğunun ispatı olarak Sultan Süleyman'ın ölümünü hatırlatmakta ve ibret gözünü bu hakikati görmeye çağırmaktadır:

*İbret gözünde niceye dek gaflet uyhusı
Yitmez mi sana vâkı'a-i Şâh-ı şîr-ceng
Bâkî (Mus. I/5)*

Nesîmî ahir zamanda ortaya çıkacak kıyamet alametlerinden olan “mihnet, belâ, musibet ve şerrin artması”nı kanıt göstererek kıyametin yakın olduğu uyarısında bulunmuştur:

*Uykudan uyan ki mahşer oldu
Gör neçe zamâne pür-şer oldu
Nesîmî (M. 1/30)*

Uyanırsan: Gafletten uyanmak demek, Allah'ı tanımak, ona yar olmak ve rahmetine nail olmak demektir:

*Gaflet uykusundan ol bidâr olur
Hakkı tanır Hak anunla yâr olur
Nesîmî (M.1/163)*

Varlığın sırlarına vakıf olmak, hayret makamına ulaşmak demektir. “Bilmek, hayretle başlar; yani insan hayret etmedikçe bilemez; bilgisi hayretinin miktar ve keyfiyetine bağlıdır.” (Cündioğlu 2001):

*Nevm-i gafletden gözün bîdâr özün hüşyâr it
Niçe bir hayrân olursun vâkıf-ı esrâr iken
Vecdî (Kı. 3/1)*

Gafletten ilahi bilincin nuruna uyanmak ölümsüzlük sırrına ermek demektir:

*Hâb-ı gafletten başun kaldur gözün aç bir nefes
Ayağın ucında miskîn çeşme-i hayvân akar
Şem'î (G.62/2)*

Gaflet uykusundan uyanan safa bulur:

*Bi-hamdillâh gözüm açdı o Fettâh
Uyardı uykudan oldum safâdâr
Sinân (52/14)*

Gafletten gözünü açan artık rüya değil hakikati görür, hakikati dinler:

*Aç gözün hâb-ı tegâfülden hakâyık-dîde ol
Kim güşâde-çüşm olur Haşmet ser-efrâz-ı nazar
Haşmet (G. 85/5)*

*Gaflet itmez hoş havâdis gûşî ile ehl-i dîd
Dîde-i bî-hâbumuz efsâneye bîgânedür*

Pertev (G. C/8)

Gaflet can cemalinin yüzündeki peçedir, sevgilinin yüzünün âlemleri aydınlatan güneşini gölgeleyen buluttur, gönül gözünün uykusudur, vahdeti kesret gösteren ikilik perdesidir; hepsi kaldırılmalıdır. Birlik penceresinden ancak bu şekilde bakılır ve ilahi sırlar temaşa edilir:

*Nakş-ı tendir can cemâlinin nikâbı ref kıl
Mîhr-i âlem-tâb-ı vechinden sehâbı ref kıl
Çeşm-i dilden gafleti terk eyle hâbı ref kıl
Bu ikilik perdesinden geç hicâbı ref kıl
Gel bu birlik revzeninden bak bu sırrullâhı gör*

Usûlî (Mu. 8/2)

Gaflet uykusundan uyanmak gönül hanesini de aydınlık ve mamur hale getirir:

*Rûşen olsun dir isen gün gibi gönlün hânesi
Hâb-ı gafletden açık tut çeşmüni revzen gibi*

İshak Çelebi (G. 332/2)

Uyanmazsan: Arifin gönlü ilahi sevgilinin nazargâhı, onun güzelliklerini peçesiz, hicapsız yansıtan bir ayna, hakiki maceralarının sırlarını ve şifreleri çözebilen aydınlıklarla dolu bir idrak merkezidir. Dünyanın gizliliklerini açık açık görebilmesi, olanların ve olacakların gizemlerini çözebilmesi açısından “câm-ı Cem” olarak da tasavvur edilir. “*Tasavvuftî mânâda kullanıldığında kadehe konulan şarap ilâhî aşkı, kadeh de âşığın gönlünü veya mürşid-i kâmilin tâlibe telkin eylediği “ismullah”ı ifade eder*” (Kurnaz 1993: 42). Şair, irfanını kaybetmiş ve gaflete duçar olmuş kişiyi câm-ı cemini kaybetmiş ve dünyadaki seyrinden hiçbir şey hâsıl edememiş uykudaki birine benzetir. Aziz ömrü böyle bir uykuda geçirmek onu havaya sarf etmek, berbat etmektir:

*İtirdin câm-ı Cemşîdi uyan uykudan ey gâfil
Ne buldun uykudan göster ne kıldın uykudan hâsıl*

Nesîmî (G. 225/1)

*Gafletle etme ömr-i azîzi havâyâ sarf
İykâz eyle kendini hâb u hâyalden*

Ali Rûhî

Yeme, içme ve uyuma insanla hayvanın ortak ihtiyaçlarından ve işlerindedir. Şaire göre bunlardan artık bir ameli olmayan, cahil insanın eşek veya öküzden bir farkı kalmayacaktır:

Niçe bir ekl ile şürb ü niçe bir gaflet ü hâb

Har u gâv olma giyâh ile samandan el çek

Ravzî (G.410/ 2)

*Behâyim gibi hurd u hâb ile ten-perver olmuşlar
Ne câhildür avâm-ı nâs kim dânyâyı bilmezler*

Sıdkî (G. 77/7)

Gafletten Uyanma Yolları

Allah'ın sonsuz nimetlerinin karşısında şükürünü layıkıyla eda hususunda kusurunu idrak etmek, günahlarını, hatalarını bilip telafi ve tövbe etmek, hayat boyunca ibadet yönünden kazandıklarının farkına varmak, kaçırdığı fırsatları tekrar yakalamak, vaktini boş harcamayıp kalan zamanı hakkıyla değerlendirmek için çaba sarf etmek yakazanın gerçekleştiğine delalet eder (Ceyhan 2013: 270).

Şairlerin şiirlerinde Hak yolunun saliki olan Müslüman mümine, içinde bulunduğu gaflet halinden uyanma yollarını da göstererek rehberlik ettikleri görülür.

Pişmanlık: Pişmanlık, gafletinden razı olmayan insanın vicdani ateşidir. O ateşten kaçmak için Allah'a sığınır, yana yakıla affını niyaz eder. Önemli olan bu pişmanlığın ahirette değil dünya hayatında hissedilmesidir:

*Uyar cânun peşîmân ol bu gafletden gürîzân ol
İnile zâr u giryân ol bu derdile çü bu deryâ*

Hakîkî (K. 7/2)

Seherde uyanma: Seher vaktinde yapılan dua, istiğfar ve ibadetlerin Cenab-ı Hak katında makbul olduğunu çeşitli ayet ve hadislerle bildirilmiştir. Uykunun en tatlı olduğu zamanda kul, bu lezzetten yüz çevirip de, kulluğa yönelince, ibadeti en üstün seviyeye ulaşır. Seher mükemmel bir feyz-i ilahi vaktidir. Seher, halvet vaktidir. Zira herkesin uyumakta olduğu bir sırada, sıcak yatağından kalkarak Rabbine dilekçe sunmak, ağlayarak derdini O'na aktarmak gibi nafile bir ibadet yoktur.

Sufilere göre insanın talep ettiği şeylerin en güzel ve kabule yakın olduğu vakit, seher vaktidir. Allah'ın gufran ve affının bol tecelli etmesi dolayısıyla günahkârların tövbe ile arındığı zaman dilimidir. Seher vakti gafil olunacak bir zaman değildir. Bu yüzden uyanık olup bu vakti ibadetle geçirmek lazımdır. Şair de bunu bilir, bunu söyler:

*Âkil oldur mevtin anub koya hâb-ı gafleti
Her şebi tâ subh ide sıdkıla ihyâ dâyimâ*

Nazmî (G. 324/3)

*Ağardı mûy-ı siyâhun uyur mısın İshâk
Gözüni aç turu gel gök yüzünü tutdı beyâz*

İshak (G.118/5)

*Bâkî nesîm gibi sebük-hîz olup seher
Gaflet gözünü hâb-ı girândan uyarıgör*

Bâkî (G. 122/8)

Yûnus'a göre seher vaktinde kalkmak kişinin kendini bilip tanınmasını sağlar:

*Miskîn Yûnus aç gözüni uyar gafletden özüni
Tâ bilesin kend'özüni tanla seher vaktinde tur*

Yûnus Emre (G.88/9)

Seher vakti uyanık olmak ömrün gündüzünün uzun olmasını sağlar:

*Terk eyle nevm-i gafleti ol her seher seher
Mümted ola dir isen eger kim nehâr-ı ömr*

Vecdî (G. 26/4)

Allah'ın lütuf hazinesi bu vakitte açık olur:

*Ko hâb-ı gafleti gözün aç gâfil olma kim
Meftûh olur hazîne-i lutf-ı Hudâ seher
İshak (K. 8/3)*

Seher vaktinde uyanıp ilahi vuslat hasretiyle gözyaşı dökmek de gönlün uyku halinin izalesine yardımcı olur. Seherde gönlü gözyaşı ile uyandırmak, çocuğunun yüzüne su serperek uyandırılması gibidir:

*Hâbdan bîdâr olur bir gün Rızâyâ tıfl-ı dil
Gâfil olma sen hemân eşk-i seher-mu'tâddan
Rızâ (G. 210/6)*

Zikir ve Dua: Zikirle meşgul olmak Allah'ı daima hatırda tutmak demektir. Zikir, kulu dünyaya bağlılıktan kurtarıp Rab'lerine yönelmelerini sağlar. Zira Allah, “*Kalpler ancak Allah'ın zikriyle mutmain olur.*” (Rad 13/ 28) buyurmuştur.

Allah'ı zikrederek gafletten kurtulmanın tek şartı da hakkı tanıyamayacak kadar kör olmamaktır:

*Mihri ger a'mâ degülsen hakkı tam aç gözün
Dâyim illâhûyla gafletden uyar gendüzün
Her seher bin özl ile dergâha turdukça yüzün
Na'ra-yı yâ-hû ile her demde illa'llâh di
Mihri Hatun (Arslan 2007: 354)*

Dua da vaktin gaflet uykusunda geçirilmesini önleyen tedbirlerdendir:

*Münebbih olup du'â idelüm
Nevm-i gafletde geçmesün evkât
Filibeli Vecdî (K. 4/25)*

Ten gözünü kapamak, can gözünü açmak: Uyku dünyevi hakikatlere gözleri kapamaktır, gaflet ise ilahi hakikatlere. Gaflet uykusundan uyanmak dünya nimetlerine açık olan ten gözünü kapayıp can gözünü açmakla mümkündür; gönülle idrak etmekle. Buna kalp uyanıklığı denir. “*Benim gözlerim uyusa da kalbim uyumaz, âlemlerin rabbinden gafil olmaz' hadisinde geçen (Buhârî, “Teheccüd”, 16) uyanıklıktan maksat kalp uyanıklığıdır.*” (Ceyhan 2013: 271).

*Bana reh-zenlik itdi hâb-ı gaflet gice seyrümde
Yumup ten gözünü ol demde açdum dîde-i cânı
Süheylî (K. 6/7)*

Gafletin sebebi ibret gözünü açmamaktır. Göz ışığı görür. Hatta ışığın kaynağıdır göz. Göz açılınca mumun yandıktan sonra etrafa ışık saçması gibi aydınlanır, aydınlatır:

*Şahs uyanmayınca açılmaz gözi
Şem' yanmayınca göstermez şu'a'
Hakîkî (G. 276/7)*

Câm-ı sabuh şarap sarhoşlarının sabahleyin ayılmak için içtikleri şaraptır. Şairler şarabı zaman zaman, gafilin gafletini kimileyin de arifin irfanını ziyadeleştiren iki farklı vasıta olarak ele alırlar. Aşağıdaki beyitlerde gaflet uykusundan uyandırıp idrak kazandıran bir şaraptan söz edilmektedir. Can gözünün uykusu sarhoşluğundandır. Zahire ait arzu ve iştiaqla idraki perdelenmiştir. Can ve idrak gözünün mahmurluğunu atacak, onu gafletten

uyandıracak şey sabah badesinin tortusudur. Bu tortu o göze sürmedir. Bu da sabahleyin yapılan ibadet olsa gerektir:

*Gün gibi câm-ı sabûhıla yumazsak yüzümüz
Hâb-ı gafletde kalur hergiz açılmaz gözümüz
Şem’î (G.71/1)*

*Dürd-i sabûhı kuhl idiniüp cân gözin uyar
Şem’î hicâbı dîde-i idrâkden götür
Şem’î (G.67/6)*

Mürşidin, şeyhin, erenlerin yolunda gitmek: Ehl-i tasavvuf, bir mürşid-i kâmile intisap etmenin vacip olduğunu ifade eder. “*Ey inananlar, Allah’tan korkun ve doğrularla beraber olun.*” (Tevbe 9/119) ayetinde de emredildiği üzere bir mürşitle aynı meclisi paylaşmak, edebinden ve feyzinden nasiplenerek Allah’a yakınlaşmak ve cemalini müşahede etmek mümkündür; Allah’ın yüzü, mürşidin yüzünden bilinir:

*Devletdür erenlerün cemâlin görmek
Men ol hevese yola kuşandum gitdüm
Her nükte-i mermüz-ı hayât-ı tâze
Anunla gözüm açıp uyandum gitdüm
Yok kuvvet-i bâtına menüm inkârum
Men sırr-ı meşâyıha inandum gitdüm
Hakîkî (433/ 6-8)*

Allah’ın inayeti: Allah daima kullarının yardımcısıdır. Her mihnet ve musibet anında kul, O’nun lütuf, inayet, rahmet ve şefkatine muhtaçtır. Kur’an’da insanoglunun gafletten uyandırmak ve dünyadaki görevlerini hakkıyla yerine getirmesini sağlamak için ikazlar mevcuttur. Eğer Allah’ın inayet güneşi yine de onu uyandırmazsa gafil mahşer sabahına kadar gaflet uykusunda kalacaktır:

*Hâb-ı gafletden uyanmaz seher-i haşre degin
Anı kim eylemeye mihr-i inâyet bîdâr
Şem’î (K. 7/50)*

Uyandırma külfetini kendi uyku hali dolayısıyla yüklenemeyen şair, bunun için Allah’ın tevfikine ihtiyaç duyar. O’ndan kendini ve kalp gözünün çerağı gaflet uykusundan uyandırmasını dalalet karanlığından kurtulması için cemalinin nurunu müşahede ettirmesini niyaz eder:

*Gözüm aç hâb-ı gafletden hidâyet kıl bana yâ Rab
Beni kurtar dalâletden hidâyet kıl bana yâ Rab
Nazmî (G. 670/1)*

*Çerâğ-ı dîde-i kalbüm uyandur hâb-ı gafletden
Şühûd-ı nûr-ı dîdârunla pür-nûr eyle yâ Rabbî
Rızâ (G. 151/4)*

*İktisâb-ı zahr-i âhirle sa’âdet bulmaga
Gafletüm ref eyle çeşmümden benüm mânend-i hâb
Sâ’id Giray (G.13/2)*

Hakka teslim olmak: Kulun gaflet uykusunda olması Hakk’ı incitir. Uykudan uyanmak Allah’a teslim olmaktır. Hakkı bulmaktır, Hakka dayanmak, O’na tevekkül etmek,

Hak olmaktır. Uykuda olan dünya ehlidir, batıla ehemmiyet verendir, rüyasını gerçek sanandır:

*Dünyenin ehlinden usandı gönül
Gaflet uykusundan uyandı gönül
Hakkı incitmekten utandı gönül
Hakka döndü Hakka dayandı gönül*
Nesîmî (Tu. 181)

*Tevekkül tekyegâhında uyut bu nefs-i vehhâmı
Bu dünyâyâ tayanup olma gâfil gel ey İlhâmî*
İlhâmî

*Ben bende Hakkı buldum Hakkı'l-yakîn Hak oldum
Uykuda kaldı münkir nakş ü hayâl içinde*
Nesîmî (G. 361/3)

Peygamberin şefaati: Şair bazen de Peygamberden yardım ve hidayet niyaz eder. Peygamberin şefaati dünya hayatında da devamlıdır. Gaflet şarabıyla sarhoş olup uykuya dalan salık Rasulallah'ın güzelliğinin güneşi doğduğunda uyanmayı ümit etmektedir:

*Müyesser olmadı feyz-i seherden neşve-yâb olmak
Uyandur hâb-ı gafletden uyursam yâ Rasûlallâh*
Rızâ (G. 96/6)

*Tulû'-ı âftâb-ı pertev-i hüsnünle bîdâr it
Humâr-âlûde-i sahbâ-yı hâbem yâ Rasûlallâh*
Rızâ (G. 102/3)

*Bu cismim âteş-i aşkınla yansun yâ Rasûlallâh
Dü-çeşmim hâb-ı gafletden uyansun yâ Rasûlallâh*
Leylâ Hanım

Aşk: Mutasavvıflara göre, “mutlak ve değışmez hakikate veya güzelliğe ulaşmak akılla değil aşkla gerçekleşir” (Canım 2016: 15). Hak âşığı olmayanlar, yarattığı eserlere bakarak onun yaratma gücünü onun büyüklüğünü hissetmeyen ona gönül vermeyen insanlar, gaflet içinde yaşarlar. Âşıklarsa uyanıklardır. Onun aşkının derdiyle dertlenen cehennem ateşini hissetmeyecektir:

*İşka düşmeyen gâfil cânını uyandırmaz
Cân işka yakanların tamu cismîn yandırmaz*
Hakîkî (G. 201/1)

*Gülbângı ışkunun irişdi sem'uma
Uyhudan açup gözüm uyandım yandım*
Hakîkî (G.432/3)

*Ne bu tegâfûl-i nâ-gâh u nevme-i gaflet
Uyur mı bister-i gafletde hiç âşık olan*

Kânî (G.139/10)

Gaflet uykusundan aşk güneşinden şualan İlahi nurun ziyasını gören hatta onun ateşiyle bağrılarını yakan âşıklardır. Onlar için felekte bunca yer kaplayan güneş ve ayın bir pul kadar değeri yoktur:

*Görürler şems-i aşkın pertev-i nûrun uyanıklar
Meh ü mihri kızıl bir pula saymaz bağı yanıklar
Aceb rassâd-ı hikmet çâh-ı fikretde ne sayıklar
Şafakgûn kan içinde dağını seyr eyler âşıklar
Güneşden zerre görmezler felekden ayı bilmezler*

Gâlib (Tah. 8/3)

Gayrıyı bilmek cehaleti izale eder, kendini bilmekse gafleti. Arif kendini bilendir, aşk ehlidir. Aşk ehli hayret makamına erişmiş saliktir; divanedir. Aşkın divanesi gaflet uykusundan uyanmıştır:

*Hâb-ı gafletden meger divâneler bîdâr ola
Yoksa bu devr içre her bir merdüm-i dânâ uyur*

Gelibolulu Âlî (K. 28/6)

Dert: Dert ve ızdırap daha önce de belirttiğimiz gibi nefsin hareketidir. Kalbe vurulan darbelerle can daima uyanık kalır:

*Gam-ı hecrün bana cânâ ne aceb kâr itdi
Gaflete varmış uyurdum beni bîdâr itdi*

İshak (G. 342/1)

Şevk: Şevk kalbin tüm kuvveti ile Allah'a ve diğer mukaddesata yönelmek için insanı harekete geçiren duygudur. Şevkte gayret vardır, himmet vardır, heyecan vardır, sürekli bir hareket vardır. Harekette seyir vardır, seyirde ibret gözü ile temaşa vardır; gaflet yoktur:

*Görmez humâr-ı bezm-i gamı neşve-yâb-ı şevk
Çekmez sudâ'-ı gafleti ser-mest-i hâb-ı şevk*

Rızâ (G. 158/1)

Dünyayı terk: Dünyayı terk etmek ahireti kazanmak için nefsin isteklerinden, dünyevi arzulardan kurtulmak için çabalamaktır. Dünya sevgisi ve nimetlere ulaşma hırsı gönülleri işgal ederek karartır, ibadetlerin sağladığı feyizden mahrum eder. Gaflet uykusundan uyanmak için ölmeden önce dünya evini terk etmek, dünyevi arzulardan sıyrılmak gerekir:

*Dâr-i dünyânı gönül cehd kılıp terk edegör
Hâb-i gaflette iken özünü bîdâr eyle*

Fuzûlî (Tarlan 2005: 602)

*Mâla toymazsın ebed hey gaflet uyhusunda sen
Gözün aç iy hırs-ı dünyâyıla olan gözi aç*

Nazmî (G.1096/3)

Ölüm: Ölüm gafleti izale eder. Gaflet hakkında müminin gönlüne en etkili ihtar ölümden ve ölümlerden gelir. Ölümü düşünmek, ölümü anmak, ölmeden önce ölmek... İnsan

ancak ölümün ikazlarıyla gaflet uykusundan uyanabilir, aksi muhaldir. Şarabın etkisi geçmeden sarhoşun uyanamayacağı gibi:

*Ölmeyince hâb-ı gafletten halâs olmaz kişi
Geçmedin keyfiyeti pes olmaz bîdâr mest
Nazmî (G.949/6)*

*Bildüğüm ancak ider âvâze-i ra'd-ı ecel
Çeşm-i mestân-ı hevânun def-i hâb-ı gafletin
Sâkîb (G. 435/7)*

Ölümden sonra zevale ermiş olan gaflet hali yerini tüm hakikatleri idrake bırakır: Ansızın gelen ve dünya hayatından ruhu çekip alan ölümün bir son olmayışı, mahşer günündeki hesaplaşmadan sonra amellerimiz neticesinde bize hazırlanmış sonsuz hayatın keyfiyeti... Tüm bu hakikatleri ruhun henüz bedende olduğu dünya hayatı esnasında idrak etmiş olmak gerekir:

*Gözün aç âlemde zinhâr itme taksîr-i 'amel
Hâb-ı gafletde yaturken irişür nâ-gâh mevt
Başuna cem' eyle aklun hâb-ı gafletden göz aç
Bir gün eyler kendi kendünden seni âgâh mevt
Ravzî (G. 140/2,4)*

*[Gözün] aç hâb -ı gaflet niçe bir hây
Be Nazmî eyle rihlet hâlini yâd
Nazmî (G. 1268/7)*

Sonuç

Gaflet, bir tasavvur olarak divan şairinin zihninde şekillenirken en önemli bilgi kaynağının din olduğu görülmektedir. Şairin gaflete yüklediği anlam, şahsi ya da evrensel değer yargılarından ziyade Kur'an ayetleri, hadisler ve tasavvufî öğretilere dayanmaktadır. Divan şiiri/şairi, insan zihnini dönüştürme, ideal Müslüman tipi yaratma, toplumsal hayatı düzenleme gayesini taşıyan dini söylemleri kendine has söyleyiş biçimleriyle tekrarlayarak etki alanlarını genişletmeye hizmet etmiştir.

Bizim bu çalışmada elde ettiğimiz izlenim divan şiirinin, gönlün idrakini perdeleyen gaflet mevzuunda “bu nasıl bir uyku/rüya halidir, neler getirir, nelerden mahrum bırakır, uyuyan kimdir, uyanmak için neler gereklidir” sorularına cevap niteliğinde söylemleriyle bir bakıma cemiyeti irşat eden mürşidin bir enstrümanı olarak ortaya konduğu yönündedir. Uyanmamanın cezasını ve uyanıklığın mükâfatını telkin etme hususunda Kur'an ve hadis gibi dini metinler, şeyh, pir, mürşit gibi dini şahsiyetler dışında zaman zaman şairler de kendilerini mükellef saymışlardır. Şu halde şiirlerin muhatabı olan okuyucu da “sâlik-i tarîk-ı Hudâ” olacaktır.

Kaynaklar

- Akpınar, Şerife. *Agâh Divanı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10589,agah-divanipdf.pdf?0> (Erişim: 23.03.2017).
- Altun, Kudret (1999). *Gelibolulu Mustafa Ali ve Divanı (Varidatü'l - Enika)*. İstanbul: Özlem Kitabevi.
- Apaydın, H. Yûnus (1996). "Gaflet". *İslam Ansiklopedisi*. C. 13. İstanbul: TDV. Yayınları. 284-285.
- Arslan, Mehmet (2007). *Mihri Hâtun Dîvânı*. Ankara: Uyum Ajans.
- Arslan, Üzeyir (2012). *XVII. Yüzyıl Şairi Besnili Nehci Dede (1616-1680?) ve Divanı*. Ankara <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10636,nehci-divanipdf.pdf?0> (Erişim: 21.04.2017)
- Ateş, Süleyman (2012). *Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Ayan, Hüseyin (1990). *Nesîmî, Dîvân*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aydemir, Yaşar (2007). *Ravzî Divanı*. İstanbul: Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- Bayak, Cemal. *Şehâbî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78399/sehabi-divani>. (Erişim: 21.04.2017)
- Bektaş, Ekrem (2007). *Muvakkit-Zâde Muhammed Pertev Dîvânı*. Malatya. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10630,muvakkitzade-pertevpdf.pdf?0> (Erişim: 21.04.2017)
- Bilgin, Azmi (2000). *Ümmî Sinan Divanı (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bilgin, Azmi (2003). *Divan-ı Seyyid Nigâri*. İstanbul: Kule İletişim.
- Boz, Erdoğan (2007). *Hakiki Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Canım, Rıdvan (2016). *Divan Edebiyatının Kaynakları*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Ceyhan, Semih (2013). "Yakaza". *İslam Ansiklopedisi*. C. 43. İstanbul: TDV. Yay. . 270-271.
- Cündioğlu, Dücane (2001). "Allah Sizleri Dertsiz Bırakmasın!" *Yeni Şafak*. <http://www.yenisafak.com/arsiv/2001/kasim/17/dcundioglu.html>
- Cündioğlu, Dücane (2009). "İnsan Özü Gereği Cahil ve Gafildir". *Yeni Şafak*. <http://www.yenisafak.com/yazarlar/ducanecundioglu/insan-ozu-geregi--cahil-ve-gafildir-15892>.
- Çavuşoğlu, M. ve M.A. Tanyeri (1989). *Üsküplü İshak Çelebi Divanı*. İstanbul: MSÜ Fen-Ed. Fak. Yayınları.
- Eren, Abdullah. *Mehmed Sıdkî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78384/mehmed-sidki-divani.html> (Erişim: 12.03.2017)
- Erginli, Zafer (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınevi.
- Harmancı, M. Esat (2007). *Süheylî, Ahmed Bin Hemdem Kethudâ, Dîvân*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, Mustafa (1990). *Usûlî Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Kadioğlu, İdris (2003). *Lebib-i Âmidî: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*. Doktora Tezi. Kayseri: Dicle Üniversitesi.
- Kara, Mustafa (1990). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karaköse, Saadet (2001). *Sa'îd Giray Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10644,said-giray-divanipdf.pdf?0> (Erişim: 12.03.2017)
- Karavelioğlu, Murat A. (2004). *Şem'i Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kavruk, H. ve B. Selçuk (2009). *Filibeli Vecdî ve Dîvânı (Metin-Dizin)*. Malatya: Özserhat Yayıncılık.
- Kırbıyık, Mehmet . *Kâtib-Zâde Sâkîb Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10622,katibzade-sakibpdf.pdf?0> (Erişim:12.03.2017).
- Kurnaz, Cemal (1993). "Câm". *İslam Ansiklopedisi*. C. 7. İstanbul: TDV. Yayınları. 41-42.
- Kutlar, Fatma Sabiha (1996). *Arpaemîni-zâde Sâmî Dîvânı: Tenkitli Metin-İnceleme-Özel Adlar Dizini I-II*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Küçük, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Muhyiddin Arabi (1990). *Füsüsü'l-Hikem*. Çev. Nuri Gencosman, İstanbul: Ataç Yayınları.
- Okçu, Naci (1993). *Şeyh Galib, (Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili ve Divanının Tenkitli Metni)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özdemir, Mehmet (1999). *Neccârzâde Rıza Dîvânı'nın Edisyon Kritiği*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Kocatepe Üniversitesi.
- Saraç, M. A. Yekta. *Emrî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10606,giris-emridivanipdf.pdf?0>
- Tarlan, Ali Nihat (1968). *Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*. C.1. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tarlan, Ali Nihad (1970). *Zatî Divanı (Gazeller Kısmı)*. C. 2. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, Ali Nihat (2005). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yazar, İlyas (2010). *Kani Divanı - Tenkitli Metin ve Tahlil*. İstanbul: Libre Kitap.
- Tatçı, Mustafa. *Yûnus Emre Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78411/Yûnus-emre-divani.html> (Erişim: 21.03.2017)
- Uludağ, Süleyman (1996). "Gaflet". *İslam Ansiklopedisi*. C. 13. İstanbul: TDV. Yayınları. 283-284.
- Uludağ, Süleyman (1996). "Celal". *İslam Ansiklopedisi*. C. 17. İstanbul: TDV. Yayınları. 240.
- Üst, Sibel. *Edirneli Nazmî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10604,edirneli-nazmi-divani-sayfa-1-1989pdf.pdf?0> (Erişim:12.03.2017).
- Yorulmaz, Hüseyin (1999). *Ziya Paşa, Terci-i Bend ve Terki-i Bend*. İstanbul: Merdiven Kitapları.